

Tzv. procesné trestné činy v rímskom práve¹

The so-called Procedural Offences in the Roman Criminal Law

Martin Gregor*

Abstrakt

Príspevok poukazuje na eventuálnu zodpovednosť žalobcu za dolôžne konanie, ktorým by sa pokúšal negatívne ovplyvniť priebeh rímskeho trestného procesu s cieľom mariť výkon spravodlivosti. Bližšie analyzuje skutkové podstaty troch trestných činov, ktoré mali chrániť riadny priebeh trestného konania. Išlo jednak o zamedzenie krivého obvinenia, aby žalobami neboli zaťažovaní nevinní ľudia. Ak podaná žaloba vykazovala v tomto smere prvky adrešnosti, žalobca bol povinný svoju úlohu zastávať svedomito a nenadržovať žiadne príčiny obžalovanému, inak by sa dopustil trestného činu nepoctivej žaloby. Napokon by bol žalobca potrestaný za rozpačitosť, ak by svoju žalobu v priebehu procesu opustil tým, že by vo veci nevykonával žiadne procesné úkony.

Klíčová slova

Krivé obvinenie; nepoctivá žaloba; rozpačitá žaloba; rímske trestné právo.

Abstract

Article points to the potential responsibility of prosecutor for dolus act, whereby they would try to negatively influence the Roman criminal proceedings with the aim to thwart dispensation of justice. The article analyses in detail constituent elements of three offences that should have protected proper course of criminal proceedings. We refer to avoidance of false allegations in order that innocent people be not accused. In case the appeal that had been filed featured elements of targeting, prosecutor was obliged to act in a conscientious way, and not favour an accused person, otherwise they would have been guilty of dishonest action offence. Prosecutor would be punished for puzzlement, if they had left their lawsuit during the proceedings by not conducting any proceedings actions.

Keywords

False Allegations; Dishonest Action; Constraint Action; Roman Criminal Law.

* JUDr. Martin Gregor, PhD., Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Slovenská republika / Department of Roman Law, Canon Law and Ecclesiastical Law, Faculty of Law, Comenius University in Bratislava, Slovak Republic / E-mail: martin.gregor@flaw.uniba.sk / ORCID: 0000-0001-6168-9233

¹ Tento príspevok bol vypracovaný na základe podpory z Grantu APVV č. 17-0022 „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“ / This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the contract no. 17-0022 "The Roman-Canon Impacts on Slovak Public Law".

Motto²*Calumniare audacter, semper aliquid haeret.**Obováraraj smelo, niečo sa z toho vždy ujme.*

Úvod

V starovekom Ríme sa síce možno stretnúť s úradom prokurátora, avšak v úplne inom význame, než mu prisudzuje súčasnosť (pôsobil najmä v rámci majetkových záležitostí).³ Stíhanie trestných činov bolo založené hlavne na systéme žalôb, ktoré vznášali občania zo súkromnej iniciatívy, keď sa dozvedeli o ich spáchaní.⁴ V takom prípade sa obrátili na magistráta so žiadosťou o zápis obžalovaného (*nomen accipere*) do zoznamu osôb, proti ktorým sa viedlo trestné konanie, čo zároveň vylučovalo, aby bola pripustená žaloba na toho istého páchatel'a v rovnakej veci.⁵ Existenciu takejto praxe dosvedčuje aj úryvok z justiniánskych Inštitúcií, podľa ktorého „verejné súdne konanie sa tak nazýva preto, že ho väčšinou môže začať ktokoľvek z občanov“.⁶

Absencia úradu verejného žalobcu kládla zvýšené nároky nielen na občiansku bdelosť, avšak aj na výkon pozície žalobcu (*accusator*). Z toho dôvodu boli napríklad niektoré – menej pripravené – osoby vylúčené z okruhu potenciálnych žalobcov.⁷ Ľudská dômyselnosť si však aj v tomto prípade našla spôsoby na abúzus načrtnutého stavu. Vyprofilovala sa skupina profesionálnych žalobcov. Ich služby si prenajímali rôzne osobnosti s cieľom znemožniť potrestanie skutočných páchatel'ov na základe procesnoprávných chýb a úmyselne spôsobených nedostatkov.⁸

2 Plutarchos, *Moralia* 1, 4, 24 (v rámci kapitoly *Quomodo adulator ab amico internoscatur*, teda *Ako rozpoznať pooblebonača od priateľa*). Ako príslovie ho uviedol v diele „*O dôstojnosti a pokroku vied*“ aj Francis Bacon.

3 KLINCK, Fabian. Zur Bedeutung des Wortes procurator in den Quellen des klassischen Rechts. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag, 2007, roč. 124, s. 25 a nasl.; BEHREND, Okko. Die Prokuratur des klassischen römischen Zivilrechts. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1971, roč. 88, s. 216 a nasl.

4 K systému súkromných žalôb pozri detailnú historicko-komparatívnu sondu: BELEŠ, Andrej. Súkromná trestná žaloba a preskúmanie meritórneho rozhodnutia v prípravnom konaní súdom ako záruky zákonnosti. In: *Cofola 2017 (Sborník)* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 44–47 [cit. 29. 2. 2020]. Dostupné z: <https://www.law.muni.cz/sborniky/cofola/2017/cofola2017.pdf>

5 FRÝDEK, Miroslav. Úklady a pletichy v soudním řízení římském. In: *Delicta privata a crimina publica v římském práve*, Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2010, s. 163.

6 Iust. Inst 4, 18,1.

7 Žalobu nemohli podať napríklad prepustenci, osoby mladšie, než 25 rokov a nečestné osoby (Coll. 4, 5); Macer v Digestach rozlišuje osoby, ktoré sú nespôsobilé na podanie žaloby z dôvodu veku, pohlavia, vlastného previnenia, sľubu vernosti, úradnej autority, či vojenskej služby (Macer. D. 48, 2, 8).

8 WALTER, Ferdinand. *Geschichte des Römischen Rechts bis auf Justinian. Zweiter Teil*. 3. vyd. Bonn: Eduard Weber, 1861, s. 526–528.

Takéto konanie možno označiť aj ako tzv. **procesné úklady**.⁹ Prostredníctvom nich žalobca vo verejnom (trestnom) konaní zneužíval svoje postavenie. Mohol sa dopustiť krivého obvinenia nevinnnej osoby buď z dôvodu, aby ju poškodil, alebo sa tým pokúšal odvrátiť pozornosť od iných podozrivých. Oveľa prekvapivejšie však vyznievajú rôzne pokusy o sabotovanie vlastného procesu, keďže žalobca by mal mať prirodzený záujem na jeho úspešnom priebehu a odsúdení obžalovaného. Za účelom zabezpečenia rýchlosti a spravodlivosti trestného konania boli procesné úklady postihované trestnými sankciami. Preto medzi tzv. procesné trestné činy, ktoré smerovali proti riadnemu výkonu súdництва, možno zaradiť:

- a) vedome nepodložené vznesenie žaloby, teda krivé obvinenie, neoprávnená žaloba (*calumniā*);
- b) nadržiavanie žalovanému zo strany žalobcu, čiže nepoctivá žaloba (*praevaricatio*);
- c) neoprávnené upustenie od vedenia procesných úkonov, čo zakladalo skutkovú podstatu rozpačitej žaloby (*tergiversatio*).

Chránený záujem mohol poškodiť aj menej známy trestný čin krivej prísahy (*periurium*), ktorý sa však od troch predchádzajúcich konaní odlišoval práve tým, že jeho subjektom rozhodne nemusel byť len žalobca, ale predovšetkým falošní svedkovia. Preto mu nebudeme venovať osobitnú pozornosť. Napokon aj právnik Marcianus uvádza pertraktované tri previnenia žalobcu spoločne: „*Opovážlivosť žalujúcich sa prejavuje tromi spôsobmi a je trestaná tromi trestami: pretože sa dopúšťajú buď neoprávnenej, nepoctivej alebo rozpačitej žaloby*“ (*aut enim calumniantur, aut praevaricantur aut tergiversantur*).¹⁰ Isté je, že každé z týchto protiprávných konaní nemalo rovnakú úroveň. Podľa Theodora Mommsena bola stíhaná pred porotným súdom (*questio*) ako verejné konanie (*iudicia publica*) iba nepoctivá žaloba (*praevaricatio*). Ostatné dve previnenia sú označované ako *crimen extraordinarium*, čo však nič nemení na skutočnosti, že sú obvykle uvádzané spolu.¹¹

Predložený príspevok sa pokúsi o bližšiu analýzu právnej úpravy uvedenej skupiny trestných činov, pričom sa bude zaoberať dôvodmi páchania tejto kriminality a konštrukciou jednotlivých skutkových podstát s dôrazom na formy trestania tohto trestného činu. V týchto intenciách sa pokúsime poukázať na základné interpretačné problémy, ktoré v súvislosti s týmito trestnými činmi v právnej vede vznikajú. Je pritom zaujímavé, že ich páchanie sa začína objavovať až v priebehu druhého storočia pred našim

⁹ Túto terminológiu na pomenovanie uvedenej skupiny trestných činov používa napr. TUREČEK, Josef. a kolektív. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963, s. 483.

¹⁰ Marci. D. 48, 16, 1, pr. (*lib. sing. Ad Sctum Turpill.*)

¹¹ MOMMSEN, Theodor. *Römisches Strafrecht*. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1899, s. 490; Posúdenie nepoctivej žaloby (*praevaricatio*) vo verejnom konaní dokazuje napríklad fragment Mac. D. 47, 15, 3, 1; O tom, že *tergiversatio* nie je verejným konaním pojednáva fragment Mac. D. 47, 15, 3, 3 (pozri citáciu vyššie v texte); K celej problematike pozri SKŘEJPEK, Michal. Mimořádné zločiny. *Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví*, 2007, roč. 15, č. 14, s. 510.

letopočtom, avšak ku kulmináčnemu bodu, ktorý vyústil v prijatie relevantnej právnej úpravy (*Senatusconsultum Turpilianum* z roku 61 n. l.) došlo až v období raného principátu.¹²

1 Krivé obvinenie (*calumnia*)

Skutková podstata krivého obvinenia bola naplnená lživým obžalovaním inej osoby zo spáchania trestného činu s cieľom úmyselne privodiť jej odsúdenie a s tým spojené konzekvencie. V antickom Ríme vnímali krivé obvinenie ako jeden zo spôsobov procesnej šikany, v rámci ktorého mala byť dotknutá osoba vtiahnutá do vykonštruovaného procesu ako žalovaný.¹³ Preto ide o „*zlomyselnosť, ktorou niektorá zo sporových strán chce robiť nepríjemnosti tej druhej.*“¹⁴ Páchatel (*calumniator*) mohol trestný čin spáchať len vo forme úmyslu, teda ak žalobu vzniesol s vedomím o jej neopodstatnenosti. Z toho vyplýva, že k naplneniu skutkovej podstaty nedošlo, ak žalobca konal v mylnom presvedčení alebo v obvyklej miere nedokázal uniesť dôkazné bremeno. Posúdenie žalobcovho úmyslu spočívalo na sudcovi, ktorý v danom prípade vyniesol nad žalovaným oslobodzujúci rozsudok, pričom sa mal sústrediť na preskúmanie pohnútok, ktoré žalobcu viedli k podaniu žaloby.¹⁵ Osobitnou poľahčujúcou okolnosťou v tomto prípade mohlo byť vznesenie žaloby „*v mladíckej ľahkomyselnosti (iuvenilis facilitas) a zápalе svojho veku (fervor aetatis)*“¹⁶

Za etymologický základ latinského slova *calumnia* (zriedkavo sa používa aj doslovné *falsa accusatio*) možno pokladať sloveso *calvi*, ktorého slovenským ekvivalentom sú výrazy ako klamať, či vykrúcať sa.¹⁷ Túto domnienku potvrdzujú viaceré zmienky z prameňov. Napríklad Gaius naznačuje, že pomenovanie neoprávnených žalobcov možno odvodiť práve od tohto slova: „*Spojenie -ak sa vykrúca (si calvitur)- odkazuje na toho, kto niečo zdržíva alebo marí. Preto tak boli nazvaní aj obovárači (calumniatores), keďže prostredníctvom podvodu a klamstva*

12 LEVY, Ernst. Von den römischen Anklägeregehen. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1933, roč. 53, s. 152–153.

13 MOMMSEN, Theodor. *Römisches Strafrecht*. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1899, s. 491. Mommsen zároveň zdôrazňuje, že v neprávnickom žargóne je tento výraz synonymom pre šikanu, obťažovanie samo o seba.

14 „*Calumnia est quaevis versutia, qua alteruter litigantium adversarium suum circumvenire conatur.*“ Pozri REBRO, Karol. *Latinské právnické výrazy a výroky*. Bratislava: Iura edition, 1995, s. 59.

15 Marci. D. 48, 16, 1, 3. (*lib. sing. Ad Sctum Turpill.*). Podobne C. 9, 46, 3: „*O kom sa vie, že iného obvinil zo zločinu, ktorý nedokázal, neutrpi nijakú ujmu na svojej povesti, pokiaľ ho neodsúdia za krivé obvinenie. Oslobodenie obžalovaného túto domnienku ešte nezakladá, lebo žalobca mohol mať na podanie žaloby oprávnený dôvod*“ (cisár Alexander Severus Aemiliov).

16 Ulp. D. 48, 5, 15, 6 (*lib. II de Adult.*)

17 LINDSAY, Wallace. *The Latin Language: An historical account of latin sounds, stems, and flexions*. Oxford: Clarendon Press, 1894, s. 327; HITZIG, Hermann. Calumnia. In: *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Dritter Band, Fünfter Halbband (Barbarus-Campanus)*. Stuttgart: J.B. Metzler'sche Verlagsbuchhandlung, 1897, s. 1414; ŠPAŇÁR, Július a Jozef HRABOVSKÝ. *Latinsko-slovenský, slovensko-latinský slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1987, s. 81.

*obťažovali iných žalobami. Od toho sa odvodzuje aj pojem zapárat' do niekoho (cavillatio).*¹⁸ Takisto podľa Isidora zo Sevilly „*calumnia ako žaloba pre nespravodlivé osočenie je spor kvôli slovnému napadnutiu druhou osobou, pričom tento výraz je odvodený od slovesa klamať (calvi), teda intrigovať.*“¹⁹

Postih neoprávnenej žaloby sa výrazne odlišoval v rámci civilného a trestného konania. Podľa niektorých autorov spočíva pôvod tohto inštitútu vo verejnom procese, odkiaľ boli jednotlivé princípy preberané prostredníctvom činnosti pretora aj do oblasti súkromných sporov.²⁰ Po etablovaní formulového procesu bolo možné najprv žiadať od žalobcu zloženie prísahy, že nevzniesol krivé obvinenie (*iusiurandum calumniae*).²¹ Po vynesení oslobodzujúceho rozsudku mal žalovaný k dispozícii zvláštnu žalobu v prípade, ak žalobca ho pred súd pohnal vedome neoprávnene a len z dôvodu, aby ho šikanoval. Znela na desatinu z hodnoty pôvodného sporu (*iudicium calumniae decimae partis*).²² Vo svojej podstate šlo o finančnú pokutu.

Trestné sankcie sa voči žalobcovi uplatňovali, len pokiaľ šlo o obvinenie v trestnom procese. Theodor Mommsen pritom upozornil na to, že skutkovú podstatu tohto trestného činu (ktorú upravuje 48. kniha, 16. titul Digest) je potrebné dôsledne odlišovať od rovnako pomenovaného, avšak napriek tomu odlišného procesného postupu, ktorý je obsiahnutý v 3. knihe, 6. titule Digest (O neoprávnených žalobcoch – *De calumniatoribus*).²³ Konštrukcia druhej z uvedených možností nápravy bola založená na uplatnení *actio in factum* na štvornásobok prijatej sumy. Tento postup sa mohol vzťahovať aj na trestné veci, ale voči trestným sankciám mal zrejme subsidiárny charakter.²⁴

Krivé obvinenie z pohľadu trestného práva reguloval nejasnosťami opradený **Remmiov zákon** (*lex Remmia de calumniatoribus*) z obdobia neskorkej rímskej republiky. Táto norma

¹⁸ Gai. D. 50, 16, 233. (*lib. I. ad leg. XII. Tabul*)

¹⁹ Isid. 5, 26, 8. Porovnaj *The Etymologies of Isidore of Seville*. Translated by S. Barney. New York: Cambridge University Press, 2006, s. 123.

²⁰ LEMOSSE, Maxime. Recherches sur l'histoire du serment de calumnia. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, Brill, 1953, č. 1, s. 39–40. V staršom civilnom práve sa napríklad prepadnutie *sacramenta* pokladalo za dostatočnú pokutu kvôli zbytočnému vedeniu sporov. Prichádzali však do úvahy aj iné sankcie za súdivosť (*poenae temere litigantium*).

²¹ HARKE, Jan. *Der Eid im klassischen römischen Privat- und Zivilprozessrecht*. Berlin: Duncker & Humblot, 2013, s. 187–205.

²² Gai Inst. 4, 175–176; Pozri tiež VÁŽNÝ, Jan. *Římský proces civilní*. Praha: Melantrich, 1935, s. 89; K najnovšej literatúre CAMIÑAS, Julio García. Régimen jurídico del iudicium calumniae decimae partis. *Anuario da Faculdade de Direito da Universidade da Coruna*, 2000, roč. 4, s. 227–239.

²³ MOMMSEN, Theodor. *Römisches Strafrecht*. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1899, s. 491.

²⁴ Pozri Ulp. D. 3, 6, 1, 1 (*lib. X ad Ed.*): „*Pomponius píše, že táto žaloba neprislúcha len v majetkových sporoch, ale tiež v trestnom konaní...*“ K tomu detailný výklad KARLOWA, OTTO. *Römische Rechtsgeschichte. Zweiter Band, Erster Teil: Privatrecht*. Leipzig: Verlag von Veit & Comp, 1901, s. 1353.

bola zrejme prijatá ako plebiscit na návrh tribúna Remmia približne pred rokom 80 p. n. l.²⁵ Uvedené datovanie je však len rámcové. Môžeme sa domnievať, že bol prijatý až po zavedení porotných súdov (*quaestiones*), ktoré občanom priznávali aktívnejšiu úlohu pri podávaní žalôb.²⁶ Žiadne konkrétnejšie údaje ani dôvody jeho prijatia nie sú známe.²⁷ Existenciu tohto zákona však dosvedčuje aj výrok právnika Marciana v Digestach, podľa ktorého mali byť falošní žalobcovia potrestaní práve podľa tohto zákona, hoci sa ním ďalej vo fragmente nezaoberal.²⁸ Sporný je aj moment jeho derogácie. Podľa niektorých autorov bol platný až do vlády cisára Konštantína, iní mu prisudzujú kratšiu účinnosť.²⁹ Kľúčovú zmienku nám o ňom zanechal Cicero vo svojej reči *pro Roscio Amerino*, ktorú predniesol približne okolo roku 80 p. n. l. V rámci obhajoby Sexta Roscia varoval horlivého žalobcu Gaia Erucia, ktorý podával žaloby v rôznych veciach veľmi frekventovane, pred uplatnením tohto zákona.³⁰ Z jeho vyjadrení možno usudzovať, že Remmiov zákon trestal vznesenie krivého obvinenia vypálením znamenia na čelo žalobcu v podobe písma K.³¹ Cicero poznamenáva: „... *pokiaľ budete stíhať človeka za vraždu jeho otca bez toho, aby ste povedali prečo a ako to urobil, žalujete bezdôvodne a ujde sa Vám trest. Ako poznám týchto porotcov, vypália Vám na čelo písmeno, ktoré sa žalobcom hnuší natoľko, že nenávidia čo i len každé Kalendy* (začínajú sa rovnakým písmenom – *calendas, calumnia*). *Označia Vás tak nezmazaateľne, aby ste už nikdy neboli schopní niekoho zažalovať.*“³²

V rámci systematiky rímskych trestov mohlo ísť o pomerne kuriózný trest. Keďže v Digestach o jeho uložení nie je jediná zmienka a zároveň ide o nezvyčajne výrazný zásah do telesnej integrity rímskeho občana, objavil sa aj názor, podľa ktorého Cicera nemožno v tomto prípade brať doslova, lebo zrejme ide iba o metaforické vyjadrenie. Písmeno „K“ mohlo byť napríklad zapísané do prétorského zoznamu k menu osoby,

25 ROTONDI, Giovanni. *Leges publicae populi Romani*. Milano: Società Editrice Libreria, 1912, s. 363; Podobne BERGER, Adolf. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991, s. 379.

26 STRACHAN-DAVIDSON, James Leigh. *Problems of the Roman Criminal Law. II. Volume*. Oxford: Clarendon Press, 1912, s. 140.

27 CENTOLA, Donato. *Il Crimen Calumniae*. Napoli: Editoriale Scientifica, 1999, s. 15.

28 Marci. D. 48. 16, 1, 2. (*lib. sing. Ad Sctum Turpill*): „Udavači sú súdení podľa *lex Remmia*“.

29 Prvá hypotéza sa opiera o zmienku z Cuiacia (Observ. VII, 13). Odkazy na rozsiahlu latinskú literatúru k sporu o trvaní tohto zákona obsahuje: REIN, Wilhelm. *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinianus*. Ein Hülfsbuch. Leipzig: Verlag von K. Köhler, 1844, s. 811–812.

30 „Hoci *Vás* k podaniu žaloby zrejme pobol finančný prospech, mali ste však zohľadniť aj rozumnosť tohto súdu a Remmiov zákon, ktorý sa tohto prípadu týka.“ Pozri Cic. p. Roscio Amerino 20, 55; Porovnaj CICERO. *Defence Speeches*. A new Translation by D. Berry. New York: Oxford University Press, 2000, s. 25–26.

31 LANDGRAF, Gustav. *Kommentar zu Ciceros Rede pro Sex. Roscio Amerino*. 2. vyd. Leipzig: B. G. Teubner, 1914, s. 121.

32 Cic. p. Roscio Amerino 20, 57; Porovnaj CICERO. *Defence Speeches*. A new Translation by D. Berry. New York: Oxford University Press, 2000, s. 25.

ktorá z titulu svojej nečestnosti viac nemohla vzniknúť žaloba. Cicero tým chcel zrejme básnicky vyjadriť, že zlá povest' bude týchto ľudí predchádzať.³³

Aj v období rozšírenia telesných trestov vydal cisár Konštantín v roku 315 n.l. reskript, ktorým síce dovolil, aby sa odsúdencom na nútených prácach v baniach a v boji s divými šelmami v aréne mohli vypáliť znamenia na ruky alebo lýtka, avšak „*tvár ako odraz nadpozemskej krásy*“ nesmela byť týmto spôsobom znetvorená.³⁴ Mnohí autori preto pokladajú za nepravdepodobné, aby sa vo vysoko civilizovanom prostredí neskorej republiky ukladal tak stigmatizujúci trest, ak vezmeme do úvahy, že aj za horšie zločiny hrozilo vyhnanstvo.³⁵ Aj v tomto období však bolo jedným z typických trestov, ktoré postihovalo otroka na úteku, buď vypálenie znamenia na čelo (*F – fugitivi*) alebo ukovanie železného obojku okolo krku na mieru.³⁶ Hoci Rimania aplikovali tento trest voči zbehnutým otrokom, ich postavenie nemožno porovnávať so slobodnými rímskymi občanmi.³⁷

Ďalšiu – pre nás – kontroverznú zmienku o uplatňovaní tohto zákona nám Cicero zanechal v reči *pro Caelio*. Pri vyzdvihovaní kvalít svojho chránenca, ktorý sa nebál pred súd pohnať vplyvných pohlavárov, dodáva: „*Ak by sa vyhýbal tvrdej práci, ak by ho zotročila rozkoš, púšťal by sa každý deň do bitky, hľadajúc tak nepriateľstvá? Vznášal by obžaloby a obrozoval svoj život nebezpečenstvom (subiret periculum capitis)?*“³⁸ Odsúdenie za neoprávnenú žalobu tu Cicero spája s ohrozením života, čo však na druhej strane v rímskej realite mohlo rovnako predstavovať iba tzv. občiansku smrť. Mnohí pokladajú za nepravdepodobné, aby tento zákon stanovil za zločin krivého obvinenia natoľko prísne tresty ako smrť, resp. stratu občianskych práv, hoci nemožno poprieť, že žalobca sa podaním žaloby predsa len vystavoval riziku straty svojho sociálneho statusu.³⁹

33 STRACHAN-DAVIDSON, James Leigh. *Problems of the Roman Criminal Law. II. Volume*. Oxford: Clarendon Press, 1912, s. 140; Podobne ROBINSON, Olivia. *Penal Practise and Penal Policy in Ancient Rome*. New York: Routledge, 2007, s. 90.

34 C. Th. 9, 40, 2 (*Imp. Constantinus a. Eumelio*). Podobne C. 9, 47, 17.

35 LEVY, Ernst. Von den römischen Anklägervergehen. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1933, roč. 55, s. 154–155.

36 MARQUARDT, Joachim. *Das Privatleben der Römer. Erster Teil*. 2. vyd. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1886, s. 184; Podobne Quintilián: „*Ak človek vypálil značku otrokovi na úteku a následne sa zistilo, že šlo o slobodného človeka, môžeme sa dovoliť neznalosť*“ (Quinct. 7, 4, 14). Porovnaj *The Institutio oratoria of Quintilian. III. Volume*. Translation by H. Butler. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1959, s. 113.

37 Tento trest spomína popri iných drakonických trestoch aj Lucius Annaeus Seneca v stati *O hneve* (Sen. de ira 3, 3, 6). Porovnaj SENECA. *Dialogues and Essays*. Translated by J. Davie. New York: Oxford University Press, 2007, s. 20.

38 Cic. p. Cael. 47; Porovnaj CICERO. *Defence Speeches*. A new Translation by D. Berry. New York: Oxford University Press, 2000, s. 147.

39 SCHILLING, Andreas. *Poena extraordinaria: Zur Strafzumessung in der frühen Kaiserzeit*. Berlin: Duncker & Humblot, 2010, s. 162–163.

Aký trest teda zakotvoval Remmiov zákon? Ešte v polovici 19. storočia napríklad Rein trval na treste vypaľovania biľagu v tvare K.⁴⁰ Už Theodor Mommsen však nepokladal výkon tohto trestu v rímskej praxi za doložený a predpokladal, že aj keby bol v zákone pôvodne zakotvený, sudy ho neukladali. Páchateľ tohto trestného činu mala podľa neho postihnúť najmä *infamia*, prípadne strata občianskych práv.⁴¹ V zmysle skôr uvedených výhrad moderná romanistika existenciu tohto trestu úplne odmieta a zneniu Remmiovho zákona prisudzuje omnoho miernejšie sankcie, čo vyplýva z celkového konceptu rímskeho trestania v poslednom období rímskej republiky. Odsúdený udavač predovšetkým strácal postulačnú spôsobilosť, právo znovu podať žalobu vo veci, eventuálne ho postihlo aj vylúčenie zo senátu či (v provinciách) z radu dekuriónov.⁴²

Už v období raného principátu však zrejme došlo k sprísneniu tohto postihu. Demonštrujme to na konkrétnom príklade. Iunia Silana ako rivalka cisárovej matky Agrippiny za Nerónovej vlády presvedčila svojich klientov Ituriusa a Calvisia, aby na Agrippinu vzniesli žalobu pre pokus zosadiť Neróna z trónu.⁴³ V intrigách im pomáhal aj prepustenec Atimetus, ktorý údajné zosnovanie sprisahania oznámil cisárovi. Po prednesení presvedčivej obhajobnej reči však bola Agrippina oslobodená.⁴⁴ Jej neoprávnených žalobcov stihol trest: „*Silana bola poslaná do vyhnanstva, tiež Calvisius a Iturius boli vyobcovaní z Itálie, Atimeta popravení*“.⁴⁵ Z právneho hľadiska zločin neoprávnenej žaloby podľa Remmiovho zákona spáchal len Calvisius a Iturius. V tomto prípade žalobcovia nekonali zo ziskuchtivosti, ale ako klienti plnili osobitnú povinnosť poslušnosti voči Iunii.⁴⁶ Iunia Silana by mohla byť obvinená z podnecovania trestného činu, hoci účastníctvo vo forme návodu postihlo v tomto prípade až *senatusconsultum Turpillianum*.⁴⁷ Za Nera sa teda stretávame s uložením trestu vyhnanstva. Najprekvapivejšia je však v celom prípade Atimetova smrť, keďže v právnej rovine sa na údajnom zločine takmer nepodieľal. Prísnejší trest pre prepustenca v tej dobe ešte nemusel byť prejavom

40 REIN, Wilhelm. *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinianus. Ein Hilfsbuch*. Leipzig: Verlag von K. Köhler, 1844, s. 809–810.

41 MOMMSEN, Theodor. *Römisches Strafrecht*. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1899, s. 494–495.

42 LEVY, Ernst. Von den römischen Anklägervergehen. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1933, roč. 53, s. 159–162; KASER, Max. Infamia und ignominia in den römischen Rechtsquellen. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1956, roč. 73, s. 263–264.

43 Tac. ann. 13,19–21; Porovnaj TACITUS. *Letopisy*. Preložil A. Minařík a A. Hartmann. Praha: Svoboda, 1975, s. 340–343.

44 K detailnej analýze a výsledkom výsluchu Agrippiny: BAUMAN, Richard. *Impietas in principem: A study of treason against the Roman emperor*. München: C. H. Beck, 1974, s. 211.

45 Tac. ann. 13, 22. TACITUS. *Letopisy*. Preložil A. Minařík a A. Hartmann. Praha: Svoboda, 1975, s. 343.

46 RUTLEDGE, Steven. *Imperial Inquisitions: Prosecutors and Informants from Tiberius to Domitian*. London, New York: Routledge, 2001, s. 151.

47 Pozri bližšie BOCK, Dennis. *Römischrechtliche Ausgangspunkte der strafrechtlichen Beteiligungslehre: Täterschaft und Teilnahme im römischen Strafrecht*. Berlin: Duncker & Humblot, 2006, s. 55–56.

typického rímskeho dualizmu v rámci ukladania trestov podľa sociálneho statusu (dele-
nie na *honestiores* a *humiliores*), avšak dokladá nerovnaké kritériá a značnú svojvôľu pre
rozhodovanie prípadov.⁴⁸

Neskôr vystúpili proti páchaniu tejto trestnej činnosti aj ďalší cisári. Už Titus neváhal
potrestat' udavačov telesnými trestami a vyhnanstvom: „*Metlou tých čias boli aj udavači a ich
pomocníci, pretože im doteraz nikto nebránil v činnosti. Preto ich (Titus) dával ustavične bičovať
na fóre a biť kyjakmi; napokon ich dal vodiť po aréne amfiteátra a potom predávať do otroctva alebo
vyvážať na najdrsnejšie ostrovy.*“⁴⁹ Za vlády jeho brata, cisára Domitiana, boli neoprávnení
žalobcovia trestaní tiež vyhnanstvom.⁵⁰

O storočie neskôr cisár Pertinax „*nariadil potrestat' všetkých udavačov, hoci miernejšie než pred-
chádzajúci cisári, a tresty vymeral podľa postavenia previnilca,*“⁵¹ čo je dôležitým signálom pre
diferenciáciu trestov podľa pôvodu a triedy páchatel'a tohto zločinu (*honestiores* a *humi-
liores*). Napokon aj právnik Paulus vo svojich Sentenciách nalieha, aby neoprávnených
žalobcov postihol závažný trest: „*Ak niekto vznišol žalobu z urážky kvôli procesnej šikane,
musí byť potrestaný mimoriadne: preto sa rozhodlo, že všetci udavači budú potrestaní vyhnanstvom,
deportáciou na ostrov a stratou ich hodností.*“⁵²

Predzvest'ou ešte prísnejšieho postihu tohto trestného činu bolo potrestanie žalobcu
neskoršieho cisára Septimia Severa, keď ho okolo roku 190 n.l. v postavení správcu
Sicílie obvinili z toho, že s astrológmi konzultoval svoje možnosti nástupu na trón. Súd
prefekta prétoriánov však Severa oslobodil a žalobcu potrestal ukrižovaním.⁵³ Od čias
cisára Konštantína sa totiž traktuje, že šikanózneho žalobcu by mal postihnúť presne ten
istý trest, aký hrozil jeho obeti v prípade, že zosnované procesné úklady by boli úspešné
(*lex tallionis*).⁵⁴

48 SCHILLING, Andreas. *Poena extraordinaria: Zur Strafzumessung in der frühen Kaiserzeit*. Berlin: Duncker & Humblot, 2010, s. 228–230.

49 Povšimnime si, že životopisec tu naznačuje aj trestnosť pomocníkov. Pozri Suet. Tit. 8; Porovnaj Suetonius, Gaius Tranquillus. *Životopisy rímskych cisárov*. Preložila E. Šimovičová. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 269.

50 „... každý žalobník, ktorý prebrá spor, bude potrestaný vyhnanstvom ... Potláčal krivé žaloby a prísne trestal žalobní-
kon. Vo verejnosti sa rozšíril jeho výrok: Cisár, ktorý netrestá udavačov, sám ich navádza k činu.“ Pozri Suet. Suet.
Dom. 9; Porovnaj Suetonius, Gaius Tranquillus. *Životopisy rímskych cisárov*. Preložila E. Šimovičová. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 276.

51 SHA Pert. 7, 1; Porovnaj *The Scriptores Historiae Augustae. I. Volume*. Translation by D. Magie. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1991, s. 220

52 Paul. Sent. 5, 4, 11.

53 SHA Sept. Sev. 4, 3: „*Na Sicíliu ho pohnali pred súd, lebo sa pýtal veštcov na osud cisárskej moci. Praefekti praetoria,
ktorí ho vypočúvali, ho oslobodili, pretože voči Commodovi začala vzrastať nenávisť, a jeho žalobca bol pribitý na kríž.*“
Porovnaj *The Scriptores Historiae Augustae. I. Volume*. Translation by D. Magie. Cambridge (Massachusetts):
Harvard University Press, 1991, s. 379; Pozri k tomu aj komentár BAUMAN, Richard. *Crime and Punishment
in Ancient Rome*. New York: Routledge, 1996, s. 109.

54 GENZMER, Erich. Talion im klassischen und nachklassischen Recht? *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für
Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1942, roč. 62, s. 130–134.

Pojednanie o trestnosti krivého obvinenia by však nebolo úplné bez systematického pohľadu na všetky skutkové podstaty rímskeho trestného práva. Ak bola neoprávnená žaloba v hrdelnom procese úspešná a nevinný človek bol v dôsledku krivého obvinenia odsúdený na smrť, v prípade odhalenia takého udavača by sa už naňho analyzované normy nevzťahovali. Zodpovedal by podľa *lex Cornelia de sicariis a veneficiis* ako vrah.⁵⁵ Preto v konečnom dôsledku môžeme pokladať aj túto normu za súčasť boja proti procesným intrigám a komplotom.⁵⁶

Z hľadiska účastníctva na tomto trestnom čine je nutné dodať, že trestu za krivé obvinenie sa bolo možné pohodlne vyhnúť v prípade, ak návodca (*mandator*) presvedčil inú osobu, aby vznikla žaloba namiesto neho (*accusator, delator*). Z hľadiska teórie trestného práva však mohlo ísť aj o objednávateľa, resp. organizátora vykonštruovanej žaloby. Za podobné konanie neustanovoval Remmiov zákon žiaden postih, avšak *Senatusconsultum Turpillianum* z roku 61 n.l., ktoré sa primárne dotýkalo iných procesných deliktov žalobcu, zakotvilo rovnakú trestnosť pre účastníka i páchatel'a.⁵⁷ Právnik Marcianus v Digestach poznamenáva: „Uznesenie senátu sa vzťahuje aj na osobu, ktorá iného nabádala na podanie hrdelnej žaloby, alebo si niekoho objednala, aby vznikol toto falošné obvinenie a za ňu predostrel proti žalovanému dôkazy. A je to tak správne, lebo tejto obžalobe sama neverila natoľko, že sa chcela vyhnúť nebezpečenstvu trestu z krivého obvinenia, a preto si zaslúži, aby bola potrestaná spoločne s neoprávneným žalobcom...“⁵⁸

Je však zaujímavé, že postupom času dochádzalo k zmierňovaniu trestnosti vo vzťahu k účastníkovi, ktorý bol v podstate strojcom celej nepodloženej žaloby. Podľa konštitúcie cisárov Graciána, Valentiniána a Theodosia z roku 385 n.l. mu už nehrozil trest na základe princípu odvety, avšak len nečestnosť a deportácia s dôvetkom: „*nech každý vie, že mysle cisárov nemožno rušiť prípadmi, ktoré nemožno dokázať*“.⁵⁹

2 Nepoctivá žaloba (*praevaricatio*)

Nepoctivá žaloba (*praevaricatio*) je dolózne konanie žalobcu počas trestného procesu, ktoré spočíva v nepriamom nadržovaní žalovanému, hoci by sa mal prirodzene usilovať o jeho odsúdenie.⁶⁰ Preto Marcianus definoval nepoctivých žalobcov ako tých, ktorí

55 GREGOR, Martin. Aplikácia Kornéliovho zákona o vrahoch a travičoch (*lex Cornelia de sicariis et veneficiis*). *Právněhistorické studie* 50, Praha: Karolinum, 2020, roč. 50, č. 1, s. 29–30.

56 SKŘEJPEK, Michal. *Litem suam facere. Právněhistorické studie* 39. Praha: Karolinum, 2007, s. 15. Treba však pripomenúť, že tento predpis sa najskôr vzťahoval na senátorov ako členov súdnych porôt, potom aj na sudcov, krivých svedkov, ba aj žalobcov.

57 REIN, Wilhelm. *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinianus. Ein Hilfsbuch*. Leipzig: Verlag von K. Köhler, 1844, s. 812–813.

58 Marc. D. 48, 16, 1, 13 (*lib. sing. ad Sctum Turpill.*).

59 C. Th. 9, 39, 2 (*Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius a.a. Hellebico comiti et magistro*).

60 „Obžalovaný býva oslobodený kvôli nevine, zásahu nejakej moci, v dôsledku násilia, podplatenia súdu, nedostatku dôkazov alebo prevarikáciou“. Inst. Orat. 7, 1, 32.

zatajovali spáchané zločiny.⁶¹ Toto netypické správanie žalobcu bolo väčšinou výsledkom tajnej dohody medzi procesnými stranami, v dôsledku čoho malo byť žalobcovi poskytnuté peňažné plnenie (*mercedis gratia*). Táto procesná stratégia sledovala jasný cieľ: podaním vykonštruovanej žaloby sa znemožnilo inému žalobcovi, aby inicioval začatie podloženého konania proti páchatelovi v tej istej veci.⁶² Vo svojej podstate preto išlo o ciele zneužitie princípu *ne bis in idem*.⁶³

Z etymologického hľadiska ide zrejme o spojenie slov „*praeter*“ a „*varius*“, teda kráčať krivo, vo voľnom preklade odchyľovať sa. Avšak Labeo vyslovil mienku, že „*ich označenie pochádza zo slov -varia certatione-, teda premenlivý spor, lebo nepoctivý žalobca stojí na oboch stranách sporu, teda aj na tej protivníckovej*“, pričom Ulpianus k tomuto citátu dodáva, že takýto žalobca zrádza vlastnú vec.⁶⁴ Je pritom zaujímavé, že najmä v neskoršom rímskom práve figuruje popri nepoctivom žalobcovi aj nepoctivý obhajca, ktorý nestráži záujmy žalovaného. To zodpovedá nielen charakteru 15. titulu 47. knihy Digest, ale aj definícií tohto konania podľa Izidora zo Seville: „*Praevanicator koná v zlej viere, pričom buď zanedbáva skutočnosť, ktoré by mohli byť pre žalovaného prítťažujúce, ak smeruje k jeho odsúdeniu, alebo zanedbáva skutočnosť, ktoré by mu mohli byť na prospech, ak ho má obhajovať. Jeho tvrdenia sú pochybné a dôkazy nesprávne, lebo je podplatený peniazmi*“.⁶⁵

V literatúre je sporný moment dokonania tohto trestného činu. Podľa Miroslava Boháčka k tomu dochádzalo až **vynesením rozsudku**, ktorý bol pre obžalovaného priaznivejší než v prípade, ak by si žalobca plnil svoje povinnosti riadne. Preto zvyčajne šlo o oslobodzujúci rozsudok, ale nemožno vylúčiť ani vydanie menej prísneho odsudzujúceho rozsudku. V každom prípade ho však chápe ako **výsledný trestný čin**.⁶⁶ Tomu odporovala teória Ernsta Levyho, ktorý namietal, že dokonaním tohto trestného činu je každé konanie žalobcu, ktoré chránilo alebo stranilo žalovanému, bez ohľadu na ďalší postup súdu, keďže už podaním samotnej žaloby nastávala nemožnosť uplatnenia ďalších trestných nárokov voči nemu.⁶⁷ Domnievame sa teda, že podstata tohto sporu spočívala v určení okamihu, kedy pominula nádej na spravodlivé odsúdenie žalovaného tým, že z procesného hľadiska už naňho nebolo možné podať žiadnu ďalšiu žalobu, ktorá by bola vedená *lege artis*.

61 Marc. D. 48, 16, 1, 1 (*lib. sing. ad SCtum Turpill.*).

62 KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 336.

63 Bližšie pozri BELEŠ, Andrej. Legislatívne zosúladenie zásady ne bis in idem s judikatúrou ESEP. In: *Banskobystrické dni práva*. Banská Bystrica: Belianum, 2017, s. 127–133.

64 Ulp. D. 47, 15, 1, pr. (*lib. VI. Ad Ed. Praet.*).

65 Isid. 10, 223. Porovnaj *The Etymologies of Isidore of Seville*. Translated by S. Barney. New York: Cambridge University Press, 2006, s. 227.

66 BOHÁČEK, Miroslav. Praevanicace žalobcova v trestním řízení římském a ustanovení zákona Aciliova k ní se vztahující. In: *Pocta k sedmdesátým narozeninám univ. Prof. Dra Augusta Miřičky*. Praha: Československá společnost pro právo trestní, 1933, s. 77, s. 82.

67 LEVY, Ernst. Von den römischen Anklägergehen. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1933, roč. 53, s. 182–183.

Macer však napísal: „*Voči obvinenej osobe nemožno vzniknúť ďalšiu žalobu v tej istej veci, okrem prípadu, ak by meno žalovaného bolo vyčiarknuté zo zoznamu žalovaných alebo z dôvodu verejnej alebo súkromnej abolície, resp. preto, že pôvodný žalobca od svojej žaloby upustil.*“⁶⁸ Vo svojej podstate zostavil negatívne formulovaný výpočet výnimiek, kedy za určitých okolností bolo možné vzniknúť celkom nové obvinenie aj vo vzťahu k už raz zažalovanej osobe.⁶⁹

Skutková podstata nadržovania žalovanému mohla byť spáchaná viacerými spôsobmi. Marcianus zdôrazňuje, že sa jej dopustil najmä ten, „ *kto postavenie žalobcu vykonával pokrytecky, napríklad tým, že nepredložil významné dôkazy a naopak pripustil nepodložené argumenty obžalovaného*“.⁷⁰ Rovnako Plínius sa o tom zmieňuje trochu poetickejšie vo svojich listoch: „*Viedol som časté debaty s učenými a skúsenými ľuďmi z môjho okruhu, ktorí v súdnej reči nič neobdivovali viac, ako stručnosť. Uznávam, že tam, kde to skutočnosti dovoľujú, by sa mala dodržiavať. Avšak prejsť mlčaním podstatné dôkazy je porušením povinnosti žalobcu (praevaricatio). Je ním aj chvatná a krátka spomienka okolností, ktoré by sa mali sústavne opakovať*“.⁷¹ Žalobca sa mohol tohto konania dopustiť, aj keď nepredvolal svedkov znalých veci alebo zo zoznamu sudcov schválne vylúčil čestných mužov a na ich miesto dosadil podplateného sudcu. Signifikantnou však mohla byť aj pochvala žalovaného.⁷²

Dôležitú zmienku o prípadnej sankcii pre nepoctivého žalobcu nám zanechal Tacitus vo svojich Letopisoch, keď do doby Nerónovej vlády zaradil potrestanie istého Valeria Pontika, ktorého „*rovňaká hanba postihla zato, že vinníkov pobnal pred prétora, aby neboli obžalovaní u mestského prefekta a tak podvodnou žalobou zmaril ich potrestanie. K uzneseniu senátu (zrejme Turpillianskemu) bolo preto pripojené, aby ten, kto službu žalobcu kúpil alebo predal, bol potrestaný ako ten, kto bol trestným súdom odsúdený pre vedome krivé obvinenie*“.⁷³

Z uvedeného úryvku vyplýva, že tento trestný čin by mal byť postihnutý rovnako ako v prípade krivého obvinenia. Nepoctivý žalobca by mal byť odsúdený na výkon takého trestu, aký by hrozil žalovanému v prípade úspechu nepoctivého žalobcu. Dosvedčuje to aj Paulov fragment v Digestach: „*Reskript nášho cisára a jeho otca nariadil, že ten, kvôli*

⁶⁸ Mac. D. 48, 2, 11, 2 (*lib. II de publ. indic.*).

⁶⁹ Ernst Levy a Miroslav Boháček tieto argumenty podopierajú najmä odlišným výkladom Aciliovoho zákona (*lex Acilia repetundarum*), ktorý ustanovoval „*aut quoius nomen praevaricationis causa delatum erit*“. Jeho latinské znenie rekonštruoval a zachovalo sa nám v MOMMSEN, Theodor. *Gesammelte Schriften: Juristische Schriften. Erster Teil*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1905, s. 26.

⁷⁰ Marc. D. 48, 16, 1, 6 (*lib. sing. ad Scutum Turpill.*).

⁷¹ Pozri Plin. Ep. 1, 20; Porovnaj PLINY. *Letters. I. Volume*. Translation by W. Melmoth. London: William Heinemann, 1915, s. 66; PLINY THE YOUNGER. *Complete Letters*. Translation by P. Walsh. New York: Oxford University Press, 2006, s. 22.

⁷² Nepriamo to vyplýva z Cicerónových Filipík: „*Podľa nového obvinenia bolo zabitie Caesara mojim nápadom. Otcovia, bol by som zbrozený predstúpiť pred Vás s tým najnečestnejším činom, ako podplatený, nepoctivý žalobca a tým podviesť moje vlastné zásady, chválu zločincov.*“ Pozri Cic. Phil. 2, 11; Porovnaj CICERO. *Philippics*. Translation by W. Ker. Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 1957, s. 75.

⁷³ Tac. ann. 14, 41. Porovnaj TACITUS. *Letopisy*. Preložil A. Minařík a A. Hartmann. Praha: Svoboda, 1975, s. 393.

*ktorého nepoctivej žalobe začalo mimoriadne konanie, má byť potrestaný rovnako, ako by bol potrestaný žalovaný, ak by v dôsledku procesných úkladov nebol oslobodený.*⁷⁴

3 Rozpačitá žaloba (*tergiversatio*)

Napriek existencii systému súkromných trestných žalôb, právny poriadok neukladal občanom žiadnu povinnosť, aby spáchané trestné činy nahlasovali a vznášali žaloby *ex officio*. Jej podanie bolo skôr vnímané ako právo rímskeho občana (*ius accusandi*).⁷⁵ To sa však nemohlo stať dôvodom, aby po vznesení obvinenia začal žalobca trestné konanie celkom ignorovať a úmyselne sa nezúčastňoval ďalších procesných úkonov. Podobné konanie bolo už skôr postihované menej závažnými trestami.⁷⁶ Podstatnú modifikáciu tohto stavu predstavovalo *senatusconsultum Turpillianum*, ktoré v tejto súvislosti zavádzalo osobitný trestný čin.

Na zastavenie už prebiehajúceho procesu bolo nevyhnutné uskutočniť formálny úkon, tzv. súkromnú abolicíu (*abolitio privata*), v rámci ktorej príslušný magistrát alebo miestodržiteľ vyčiarkol meno žalovaného z trestného zoznamu (*nomen exemtum est*) na vlastnú žiadosť žalobcu.⁷⁷ K tomuto kroku mohol pristúpiť, ak žalobu podal z omylu (*error*), ľahkomyselnosti (*temeritas*), alebo zo zápalu (*calor*), avšak predmetom preskúmania muselo byť aj to, či sa nepokúšal žalobu stiahnuť len kvôli úplatku.⁷⁸

Ak žalobca nekonal predpísaným spôsobom, ale bez ďalšieho prestal vyvíjať aktivitu vo vzťahu k podanej žalobe, páchal trestný čin tzv. **rozpačitej žaloby**. Takáto charakteristika korešponduje aj so všeobecným Marcianovým vyjadrením, že rozpačití žalobcovia (*tergiversari*) sú tí, ktorí upúšťajú (*desistere*) od žalôb.⁷⁹ Pre jeho spáchanie bolo príznačné, ak žalobca rokoval so svojou protistranou o upustení od stíhania pre žalovaný zločin.⁸⁰ Evidentným prejavom úmyslu upustiť od žaloby ďalej bolo možné podľa Paula pokladať to, ak žalobca v stanovenej lehote nepredniesol svoje obvinenie pred miestodržiteľom.⁸¹

⁷⁴ Paul. D. 47, 15, 6 (*lib. sing. de publ. iudic.*).

⁷⁵ BOHÁČEK, Miroslav. Praevarikace žalobcova v trestním řízení římském a ustanovení zákona Aciliova k ní se vztahující. In: *Pocta k sedmdesátým narozeninám univ. Prof. Dra Augusta Miřičky*. Praha: Československá společnost pro právo trestní, 1933, s. 73.

⁷⁶ BOHÁČEK, Miroslav. *Berytské nauky v justiniánské kompilaci (Cod. Just. 2, 4, 18)*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského, 1931, s. 38.

⁷⁷ GEIB, Gustav. *Geschichte des römischen Criminalprocesses bis zum Tode Justinian's*. Leipzig: Weidmann'sche Buchhandlung, 1842, s. 585; Pozri aj GAMAUF, Richard. Zu den Rechtsfolgen der abolitio im klassischen römischen Recht. In: *Vergehen und Vergessen? Amnestie in der Antike. Beiträge zum 1. Wiener Kolloquium zur antiken Rechtsgeschichte*. Wien: Holzhausen, 2013, s. 309–312.

⁷⁸ C. 9, 42, 2 (*Constant. an Januar.*), reskript z roku 369 n. l.

⁷⁹ Marci. D. 48, 16, 1, 1 (*lib. sing. ad Sctum Turpill.*).

⁸⁰ Paul. D. 48, 16, 6, pr. (*lib. I. Sent.*).

⁸¹ Paul. D. 48, 16, 6, 3 (*lib. I. Sent.*).

Už na konci rímskej republiky sa nezriedka stávalo, že žalobcovia upúšťali od vznesených trestných žalôb, pričom táto tendencia dosiahla vrchol v období raného principátu. Odôvodňoval to jednak strach pred stíhaním krivého obvinenia (*calumnia*), ale na druhej strane zároveň často dochádzalo k finančnej dohode so žalovaným.⁸² Preto, hoci dovtedy podobné konanie nepodliehalo trestu, za vlády cisára Nera ho začalo postihovať *senatusconsultum Turpillianum* z roku 61 n. l. Uvedený predpis sankcionoval rozpačitú žalobu trojakým spôsobom:

1. odsúdená osoba sa stávala **nečestnou** (*infamia*), o čom nám zanechal správu Papinianus v titule o dekuriónoch: „*Osoby, ktoré upustili od vyšetrovania trestných činov bez vyhlásenia abolicie, nesmú byť významenané hodnosťou dekurióna, keďže po odsúdení v trestnom konaní sú postihnuté nečestnosťou podľa Turpilliánskeho uznesenia senátu, podobne ako pri krivom obvinení*“.⁸³
2. uloženie **pokuty** vo výške piatich funtov zlata, ktorú uvádza Macer zrejme v súvislosti s Turpilliánskym uznesením senátu v titule o nepoctivej obhajobe: „*Ak bol niekto odsúdený za upustenie od trestnej žaloby, pre ktorú sa viedlo verejné konanie, nie je žiaden dôvod na to, aby bol sám súdený vo verejnom trestnom procese, keďže to neustanovuje žiaden zákon ani uznesenie senátu, ktoré rozpačitému žalobcovi ukladá pokutu vo výške piatich funtov zlata*“.⁸⁴ Keďže Macer v pôvodnom texte nešpecifikoval spomenuté uznesenie senátu, v 19. storočí prebiehala diskusia, či šlo o Turpilliánske uznesenie senátu, alebo úplne iné, bližšie nešpecifikované SC., pričom prvá alternatíva prevládala.⁸⁵
3. obligatónym následkom odsúdenia sa stávala nemožnosť podania ďalšej žaloby v tej istej veci, čo potvrdzuje aj Paulus: „*Osoba, ktorá upustila od žaloby, nemôže ďalej pokračovať v konaní ani podať novú žalobu*“.⁸⁶

Senatusconsultum Turpillianum zrejme ustanovovalo aj viacero výnimiek, v rámci ktorých predmetné konanie nebolo postihnuté trestom. Medzi tieto prípady patrili najmä osoby, ktoré nemohli byť žalované z dôvodu vznesenia krivého obvinenia (*calumnia*), typicky poručník a opatrovník.⁸⁷ Všimnime si, že trestnosť tohto činu nespočíva na princípe odplaty a norma pre páchatel'a neustanovila ani trest vyhnanstva.

Záver

Uskutočnený výskum upozornil minimálne na to, že výrok z úvodu nášho príspevku, ktorému na smutnej poučnosti neuberá ani nádyh patričnej irónie, takej vlastnej mnohým

82 REIN, Wilhelm. *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinianus*. Ein Hülfsbuch. Leipzig: Verlag von K. Köhler, 1844, s. 804.

83 Pap. D. 50, 2, 6, 3 (*lib. I. Respons.*).

84 Mac. D. 47, 15, 3, 3 (*lib. I. publ. jud.*).

85 REIN, Wilhelm. *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinianus*. Ein Hülfsbuch. Leipzig: Verlag von K. Köhler, 1844, s. 805.

86 Paul. D. 48, 16, 2 (*lib. sing. de poen. omn. leg.*) z knihy O trestoch podľa všetkých zákonov).

87 Mac. D. 48, 16, 15, 2 (*lib. II. publ.*). Podobne pozri Mac. 47, 15, 4 (*Ibid.*).

antickým autorom, obstoja len v rovine medziľudských vzťahov. Z hľadiska teórie rímskeho trestného práva je nutné podotknúť, že už právny systém starých Rimanov sa s týmito spoločenskými javmi dokázal vysporiadať. V takých prípadoch bolo možné zväžiť nielen uplatnenie žaloby z urážky,⁸⁸ no ak ohováranie prerástlo do obviňovania, či nebudaj do udania na súde, možno to pokladať za trestný čin tak, ako sme aj v texte poukázali.

Náš príspevok sa pokúsil o zhrnutie trestných činov proti riadnemu výkonu súdництва, ktorých sa vždy mohol dopustiť výlučne žalobca. V texte sme jasne poukázali na jednu z najčastejších pohnútok takéhoto páchatel'a. Išlo o vopred premyslené zneužitie právneho poriadku v podobe dohody žalobcu so žalovaným, ktorá jednej strane poskytovala vidinu eventuálneho zisku, či majetkového prospechu, zatiaľ čo žalovaný nadobudol istotu, že v dôsledku precízneho presadzovania zásady *ne bis in idem*⁸⁹ nikdy nebude jeho previnenie predmetom trestného konania, resp. bude vec odmietnutá z procesných dôvodov.⁹⁰ Neoprávnení žalobcovia (*delatores*) boli napríklad v období raného princípátu využívaní ako nástroj politického boja.

Jedným zo záverov nášho článku teda je, že zakotvenie analyzovaných trestných činov nebolo samoúčelné, ale Rimania sa tým pokúšali chrániť spoločnosť pred veľmi dômyselným systémom marenia spravodlivosti, ktorý by sme prostredníctvom moderného žargónu mohli nazvať expresívne ako „mafiansky“. Uvedené trestné činy mali preventívne pôsobiť proti zneužitiu systému súkromnej obžaloby.⁹¹ Preto, ak súčasná veda trestného práva uvažuje o eventuálnej vhodnosti zavedenia súkromnej trestnej žaloby v kontexte niektorých trestných činov, mala by sa vysporiadať aj s týmto historickým odkazom, ktorý sa zdá byť aplikovateľný aj na vynaliezavosť ľudí v súčasnosti.⁹²

88 HITZIG, Hermann Ferdinand. *Injuria: Beiträge zur Geschichte der Injuria im griechischen und römischen Recht*. München: Theodor Ackermann, 1899; V našom československom priestore možno poukázať na existenciu osobitného zborníka z tejto problematiky a v súvislosti s rímskym právom konkrétne na príspevok DOSTALÍK, Petr. *Procesně-právní aspekty actio iniuriarum*. In: *Ochrana cti – aspekty teoretické, praktické a historické (Acta Iuridica Olomucensia)*, 2013, roč. 8, suppl., s. 27 a nasl.; Možno však poukázať aj na ďalšiu literatúru: HAVRILČÁK, Ján. *Súkromný delikt urážky a použitie actio iniuriarum v zmysle Ulp. D. 47.10.15.13*. In: *Delicta privata a crimina publica v rímskom práve*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2010, s. 71–82.

89 Aj keď nemožno tvrdiť, že táto zásada bola v Ríme exaktne vymedzená a už vôbec nie, že predstavovala akúsi čiastku ľudského práva na spravodlivý proces. K vratkosti prisudzovania latinských pravidiel rímskemu právu pozri SKŘEJPEK, Michal. *Rímské právo – mýty, fikce a skutečnost. Právní rozhledy: Časopis pro všechna právní odvětví*, 2002, roč. 10, č. 10, s. 494.

90 K širokému rámcu literatúry o zneužití princípu *ne bis in idem* pozri napríklad SCHWARPLIES, Giesbert. *Die rechtsgeschichtliche Entwicklung des Grundsatzes „ne bis in idem“ im Strafprozess*. Zürich: ZU-Universität, 1970, 108 s.; BOCKEL, Bas van. *Ne bis in idem in EU law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016, s. 27 a nasl.

91 BOHÁČEK, Miroslav. *Praevariikace žalobcova v trestním řízení římském a ustanovení zákona Aciliova k ní se vztahující*. In: *Pocita k sedmdesátým narozeninám univ. Prof. Dra Augusta Mírčičky*. Praha: Československá společnost pro právo trestní, 1933, s. 77, s. 83.

92 GRIVNA, Tomáš. *Soukromá žaloba v trestním řízení*. Praha: Karolinum, 2005, 121 s.